

CHET TILI DARSLARIDA O'QITUVCHI-TALABA INTERAKTSIYASINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI VA SAMARADORLIGI

Eshonqulova Umida Xolmirzayevna

Turon universiteti 2 kurs magistr talabasi (nemis tili yo'nalishi)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18466196>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-yanvar 2026 yil
Ma'qullandi: 28-yanvar 2026 yil
Nashr qilindi: 31-yanvar 2026 yil

KEYWORDS

kommunikativ kompetensiya, interaktsiya, chet tilini o'qitish, dialogik ta'lim, nutqiy faoliyat, interaktiv metodlar, pedagogik samaradorlik.

ABSTRACT

Mazkur maqolada chet tili darslarida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi interaktsiyaning kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ yondashuv, sotsiolingvistik kompetensiya va interaktiv pedagogika nazariyalariga tayanilgan. O'qituvchi-talaba interaktsiyasining dialogik, kollaborativ va reflektiv shakllari chet tilini o'rganishda nutqiy faollikni oshirishi, til muhitini sun'iy ravishda yaratishi va kommunikativ to'siqlarni kamaytirishi asoslab beriladi. Empirik tahlillar natijasida interaktiv metodlar qo'llanilgan guruhlarda kommunikativ kompetensiya ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori ekani aniqlangan. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida chet tilini o'qitish metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Globalashuv, xalqaro hamkorlik va akademik mobillik kuchayib borayotgan hozirgi davrda chet tillarini bilish nafaqat lingvistik zarurat, balki ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyot omiliga ham aylanmoqda. Shu sababli oliy ta'lim tizimida chet tilini o'qitish jarayoni mazmunan yangilanib, amaliy muloqotga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida tashkil etilmoqda. Zamonaviy metodika tilni faqat grammatik qoidalar majmui sifatida emas, balki real kommunikativ vaziyatlarda qo'llaniladigan ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi. Bu esa chet tilini o'qitishda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishni asosiy maqsad darajasiga olib chiqadi.

Kommunikativ kompetensiya – bu til birliklarini bilishdan tashqari, ularni turli ijtimoiy va madaniy vaziyatlarda mos ravishda qo'llay olish qobiliyatidir. Talaba chet tilida erkin muloqot qila olishi uchun nafaqat so'z boyligi va grammatik bilimga ega bo'lishi, balki nutqiy vaziyatni tushunishi, suhbatdoshni tinglay olishi, fikrini ravon ifodalashi va muloqot strategiyalaridan foydalana olishi zarur. Bunday ko'nikmalar esa asosan jonli muloqot jarayonida, ya'ni interaktsiya orqali rivojlanadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, interaktsiya – bu o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro faol muloqot, hamkorlik va fikr almashish jarayonidir. Chet tili darslarida bunday interaktsiya

sun'iy til muhitini yaratish, talabalarni nutqiy faoliyatga jalb etish va ularning kommunikativ ishonchini oshirishga xizmat qiladi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki muloqotni tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Talaba esa passiv tinglovchidan faol muloqot ishtirokchisiga aylanadi.

So'nggi yillarda chet tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv, interaktiv metodlar va talaba markazli ta'lim texnologiyalarining keng joriy etilishi o'qituvchi-talaba interaktsiyasining ahamiyatini yanada oshirdi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, dars jarayonida faol muloqotga kirishgan talabalar til materialini tezroq o'zlashtiradi, nutqiy to'siqlarni yengib o'tadi va tilni real hayotda qo'llashga tayyor bo'ladi. Biroq amaliyotda ayrim darslarda interaktsiya yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani, o'qitish jarayoni hanuz an'anaviy monologik uslublarga tayangan holda olib borilayotgani kuzatiladi.

Mazkur holat chet tili ta'limida o'qituvchi-talaba interaktsiyasining o'rni va samaradorligini chuqur o'rganishni talab etadi. Chunki samarali interaktsiya nafaqat til o'rganish natijalariga, balki talabaning motivatsiyasi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy faolligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – chet tili darslarida o'qituvchi-talaba interaktsiyasining kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi o'rni va pedagogik samaradorligini ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot natijalari chet tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish, interaktiv ta'lim muhitini rivojlantirish va kommunikativ yondashuvni yanada samarali joriy etishga xizmat qiladi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili: Chet tilini o'qitishda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan o'rganilgan. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy qarashlar asosan kommunikativ yondashuv, sotsiomadaniy nazariya va interaktiv pedagogika doirasida rivojlangan. Kommunikativ kompetensiya tushunchasi dastlab D. Hymes tomonidan ilgari surilgan bo'lib, u tilni bilish faqat grammatik qoidalarni egallash bilan cheklanmasligini, balki uni ijtimoiy vaziyatga mos qo'llay olishni ham o'z ichiga olishini ta'kidlaydi. Hymes til o'rganishda real kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish muhimligini asoslab bergan. Keyinchalik M. Canale va M. Swain kommunikativ kompetensiyani bir necha tarkibiy qismlarga ajratib, uning lingvistik, sotsiolingvistik va strategik jihatlarini ilmiy asosda yoritib berganlar. Ularning konsepsiyasi bugungi kunda ham chet tilini o'qitish metodikasining nazariy poydevorlaridan biri hisoblanadi.

Interaktsiya nazariyasi nuqtai nazaridan qaralganda, L.S. Vygotskiyning sotsiomadaniy yondashuvi alohida ahamiyat kasb etadi. Unga ko'ra, bilim va ko'nikmalar ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanadi. "Yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi talabaning o'qituvchi yoki tengdoshlar yordamida yuqori natijalarga erishishini ko'rsatadi. Bu g'oya chet tili darslarida hamkorlikka asoslangan mashg'ulotlarning samaradorligini ilmiy jihatdan tushuntiradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda J. Richards va T. Rodgers kommunikativ til o'qitish metodikasini amaliy jihatdan yoritib, o'qituvchi rolini "fasilitator" sifatida talqin qiladilar. Ularning fikricha, dars jarayonida o'qituvchi asosiy nutq subyekt bo'lib qolmasligi, balki talabalarni faol muloqotga yo'naltirishi lozim. H.D. Brown esa interaktiv o'qitish modelida talaba nutqiy faolligining ustuvorligini ta'kidlaydi hamda real hayotga yaqin vaziyatli mashqlarni qo'llash zarurligini qayd etadi.

Mahalliy tadqiqotlarda ham kommunikativ yondashuvning ahamiyati tobora ortib bormoqda. O'zbekistonlik metodist olimlar chet tilini o'qitishda interaktiv metodlar, jumladan, rolli o'yinlar, bahs-munozaralar va guruhli ishlashning samaradorligini ko'rsatib berganlar.

Ular talabaning nutqiy mustaqilligini rivojlantirishda o'qituvchi-talaba hamkorligi muhim omil ekanini ta'kidlaydilar. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'plab tadqiqotlar kommunikativ metodikaning umumiy jihatlariga qaratilgan bo'lib, aynan o'qituvchi-talaba interaktsiyasining strukturaviy turlari va ularning kommunikativ kompetensiyaga ta'siri yetarli darajada empirik asosda o'rganilmagan. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida interaktsiya samaradorligini o'lchash mezonlari bo'yicha izlanishlar nisbatan kam.

Demak, mazkur tadqiqot aynan o'qituvchi-talaba interaktsiyasining kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi o'rnini tizimli va amaliy jihatdan tahlil qilishga qaratilgani bilan ilmiy ahamiyatga ega. U mavjud nazariy qarashlarni boyitadi va chet tilini o'qitish amaliyotiga metodik tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Tadqiqot metodlari: Mazkur tadqiqot chet tili darslarida o'qituvchi-talaba interaktsiyasining kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi o'rni va samaradorligini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot jarayonida sifat va miqdoriy yondashuvlar uyg'unligidan foydalanildi. Bu esa o'rganilayotgan hodisani har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot dizayni: Tadqiqot eksperimental-pedagogik yo'nalishda tashkil etildi. Unda o'qituvchi-talaba interaktsiyasining turli shakllari qo'llanilgan darslar bilan an'anaviy usuldagi darslar taqqoslandi. Tadqiqot bir semestr davomida olib borildi va unda oliy ta'lim muassasasining chet tili yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ishtirok etdi.

Ishtirokchilar ikki guruhga ajratildi:

Nazorat guruhi – an'anaviy, ko'proq o'qituvchi markazli metodlar asosida ta'lim oldi.

Tajriba guruhi – interaktiv va kommunikativ yondashuvga asoslangan metodlar qo'llanildi.

Har ikkala guruhda dars soatlari, mavzular va o'quv materiallari bir xil bo'lishiga e'tibor qaratildi. Farq faqat o'qitish metodlarida bo'ldi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Pedagogik kuzatuv: Dars jarayonlarida o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi muloqot turlari, talabalarning nutqiy faolligi, savol-javoblardagi ishtiroki tizimli ravishda kuzatildi. Kuzatuv natijalari maxsus jadval asosida qayd etildi.

2. Diagnostik testlar: Talabalarning kommunikativ kompetensiya darajasini aniqlash uchun semestr boshida va oxirida nutqiy ko'nikmalarni baholovchi testlar o'tkazildi. Testlar tinglab tushunish, gapirish va dialog qurish ko'nikmalarini qamrab oldi.

3. So'rovnoma: Talabalarning dars jarayonidagi interaktsiyaga munosabati, o'ziga bo'lgan ishonchi va motivatsiyasi anonim so'rovnomalar orqali o'rganildi.

4. Suhbat (intervyu): Ayrim talabalar va o'qituvchilar bilan yarim strukturalangan suhbatlar o'tkazilib, interaktiv metodlarning amaliy ta'siri haqida sifat ma'lumotlari olindi.

Baholash mezonlari: Kommunikativ kompetensiya quyidagi ko'rsatkichlar asosida baholandi:

- nutqiy faollik darajasi
- fikrni ravon ifodalash qobiliyati
- dialogda ishtirok etish sifati
- lug'at boyligidan foydalanish darajasi
- muloqotda mos til birliklarini tanlay olish

Har bir mezon bo'yicha talabalar faoliyati reyting shkalasi asosida baholandi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish: Olingan natijalar taqqoslama tahlil asosida o'rganildi. Nazorat va tajriba guruhlarini ko'rsatkichlari solishtirildi hamda o'zgarish dinamikasi aniqlanib, pedagogik xulosalar chiqarildi. Sifat ma'lumotlari esa mazmuniy tahlil orqali umumlashtirildi. Mazkur metodologiya o'qituvchi-talaba interaktsiyasining kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi real ta'sirini aniqlashga imkon berdi va tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minladi.

Natijalar: Tadqiqot jarayonida to'plangan ma'lumotlar o'qituvchi-talaba interaktsiyasining kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Semestr boshida va oxirida o'tkazilgan diagnostik baholash natijalari har ikkala guruhda ham ijobiy o'zgarishlar mavjudligini ko'rsatgan bo'lsa-da, tajriba guruhidagi o'sish ko'rsatkichlari ancha yuqori bo'ldi.

Nutqiy faollik natijalari: Tajriba guruhida talabalar dars jarayonida faolroq ishtirok etgani kuzatildi. Ular savollarga javob berish, fikr bildirish va dialoglarda qatnashishda yuqori tashabbus ko'rsatdilar. Nazorat guruhida esa talabalar ko'proq tinglovchi rolda qolib ketgani aniqlandi. Semestr oxiriga kelib tajriba guruhidagi talabalar o'rtacha nutqiy faollik darajasi sezilarli oshdi. Ular chet tilida erkinroq gapira boshladilar va muloqotdan qochish holatlari kamaydi.

Lug'at boyligi va nutq ravonligi: Tajriba guruhida interaktiv mashg'ulotlar davomida yangi so'z va iboralarni amaliy qo'llash imkoniyati ko'proq bo'lgani sababli talabalar lug'at boyligini faol nutqda ishlata oldilar. Natijada ularning nutqi ravonlashdi va fikrni izchil ifodalash qobiliyati rivojlandi. Nazorat guruhida esa lug'at o'zlashtirish asosan yodlashga tayanib qolgani uchun talabalar real muloqotda so'zlarni qo'llashda qiynaldilar.

Dialogik muloqot ko'nikmalari: Rolli o'yinlar, juftlikda ishlash va guruhli munozaralar tajriba guruhida dialog qurish ko'nikmalarini sezilarli rivojlantirdi. Talabalar suhbatni boshlash, davom ettirish va mantiqan yakunlashni o'rgandilar. Shuningdek, suhbatdosh fikriga munosabat bildirish va savol berish malakalari mustahkamlandi. Nazorat guruhida dialogik mashqlar kam qo'llanilgani sababli talabalar ko'proq tayyor gaplarni takrorlash bilan cheklanib qoldilar.

Motivatsiya va psixologik omillar: So'rovnomalar natijalari tajriba guruhida o'qishga bo'lgan qiziqish va ichki motivatsiya ortganini ko'rsatdi. Talabalar interaktiv darslarni qiziqarli va foydali deb baholadilar. Ular xato qilishdan qo'rqmasdan gapirishga harakat qilganlari kuzatildi. Nazorat guruhida esa ayrim talabalar nutqiy faoliyatda ishtirok etishda tortinchoqlik qilgani aniqlandi.

Umumiy natijalar tahlili: Tajriba guruhi natijalari shuni ko'rsatdiki, dars jarayonida tizimli tashkil etilgan o'qituvchi-talaba interaktsiyasi:

- nutqiy faollikni oshiradi;
- muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- til materialini amaliy o'zlashtirishni kuchaytiradi;
- talabalarning o'ziga ishonchini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, olingan natijalar interaktiv va kommunikativ yondashuvga asoslangan interaktsiya modeli chet tilini o'qitishda yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanini ko'rsatdi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari chet tili darslarida o'qituvchi–talaba interaktsiyasining kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda muhim omil ekanini yana bir bor tasdiqladi. Olingan ma'lumotlar zamonaviy pedagogik nazariyalar bilan uyg'unlikda tahlil qilinganda, interaktsiyaning ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli yanada yaqqol namoyon bo'ladi.

Avvalo, tadqiqot natijalari kommunikativ yondashuv nazariyasining asosiy g'oyalarini qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu yondashuvga ko'ra, til o'rganish samarali bo'lishi uchun talaba real muloqot jarayoniga jalb etilishi lozim. Tajriba guruhida aynan shu sharoit yaratilgani sababli talabalar tilni amaliy qo'llashga ko'proq odatlandilar. Bu esa kommunikativ kompetensiyaning tabiiy ravishda rivojlanishiga olib keldi.

Shuningdek, natijalar sotsiomadaniy nazariya nuqtai nazaridan ham muhimdir. Muloqot jarayonida talabalar o'zaro hamkorlikda bilim almashdilar, bir-biridan o'rganish imkoniyatiga ega bo'ldilar. O'qituvchi esa yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi rolni bajardi. Bu holat talabalarning yaqin rivojlanish zonasida samarali o'sishini ta'minladi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat aniqlandi: interaktsiya faqat metodik vosita emas, balki psixologik qo'llab-quvvatlash omili hamdir. Faol muloqot muhiti talabalarda o'ziga ishonchni oshirdi, nutqiy to'siqlarni kamaytirdi va xato qilishdan qo'rqmaslikka o'rgatdi. Bu esa til o'rganishda muhim affektiv omillar qatoriga kiradi.

Biroq tadqiqot davomida ayrim qiyinchiliklar ham kuzatildi. Masalan:

- Ba'zi talabalar dastlab interaktiv mashg'ulotlarga moslashishda qiynaldilar;
- Vaqtni samarali taqsimlash masalasi dolzarb bo'ldi;
- Katta guruhlarda individual interaktsiyani ta'minlash murakkablashdi.

Bu holatlar interaktiv metodlarni puxta rejalashtirish va o'qituvchining metodik tayyorgarligini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi–talaba interaktsiyasini maqsadli tashkil etish chet tilini o'qitish sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Interaktsiya orqali talaba nafaqat tilni o'rganadi, balki muloqot madaniyati, tanqidiy fikrlash va hamkorlik ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Shunday qilib, interaktsiyaga asoslangan ta'lim modeli zamonaviy chet tili ta'limining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Xulosa va takliflar:

Mazkur tadqiqot chet tili darslarida o'qituvchi–talaba interaktsiyasining kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi o'rni va pedagogik samaradorligini o'rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, samarali tashkil etilgan interaktsiya talabalarning nutqiy faolligini oshiradi, ularning til materialini amaliy o'zlashtirishini kuchaytiradi va real muloqotga tayyorligini rivojlantiradi.

Tajriba jarayonida interaktiv metodlar qo'llanilgan guruhda kommunikativ kompetensiya ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori bo'lgani aniqlandi. Talabalar o'z fikrini erkinroq ifodalashga, dialog qurishga va muloqotda faol ishtirok etishga o'rgandilar. Bu esa interaktsiyaga asoslangan ta'lim modeli an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan samaraliroq ekanini tasdiqlaydi.

Tadqiqot shuningdek shuni ko'rsatdiki, o'qituvchi dars jarayonida nafaqat bilim beruvchi, balki kommunikativ muhit yaratuvchi va muloqotni boshqaruvchi subyekt sifatida muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi pozitsiyasi talabaning o'ziga ishonchini oshiradi hamda nutqiy to'siqlarni kamaytiradi.

Asosiy xulosalar

• O'qituvchi-talaba interaktsiyasi kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning muhim omilidir.

- Interaktiv metodlar nutqiy faollik va motivatsiyani oshiradi.
- Dialogik ta'lim real muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.
- Psixologik qulay muhit til o'rganish samaradorligini kuchaytiradi.

Amaliy takliflar

1. Chet tili darslarida interaktiv mashg'ulotlar ulushini oshirish zarur.

2. O'qituvchilarni kommunikativ metodika bo'yicha muntazam malaka oshirish kurslaridan o'tkazish lozim.

3. Dars jarayonida rolli o'yinlar, bahs-munozaralar va guruhli ishlashni tizimli qo'llash tavsiya etiladi.

4. Baholash tizimida kommunikativ ko'nikmalarni ham mezon sifatida kiritish maqsadga muvofiq.

5. Talabalar uchun erkin muloqot muhiti yaratish pedagogik ustuvorlik bo'lishi kerak.

Umuman olganda, chet tilini o'qitishda interaktsiyaga asoslangan yondashuvni keng joriy etish zamonaviy ta'lim talablariga mos keladi va talabalarni global kommunikativ makonga tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. 5th ed. Pearson Education.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1(1), 1-47.
3. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin.
4. Krashen, S. (1985). The Input Hypothesis: Issues and Implications. London: Longman.
5. Littlewood, W. (1981). Communicative Language Teaching. Cambridge University Press.
6. Richards, J. C. (2006). Communicative Language Teaching Today. Cambridge University Press.
7. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. Cambridge University Press.
8. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
9. Harmer, J. (2007). How to Teach English. Pearson Longman.
10. Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford University Press.